

mánynak. Természetesen kívánatos lenne minden közösségnek ezt az egész „érték-halmazt” birtokolni, az értékrend és a hagyomány azonban számos külső tényező hatására (is) alakul ki. Ideológiai, társadalmi, politikai elvek, eszmék és érdekek alakítják még oly személyesnek vélt ízlésünket, és az sem mellékes, hogy az értékrend-alkotó társadalmi csoportok („értelmező közösségek”) melyikének van több lehetősége a maga érték- és hagyományrendjét a nagyközönség tudatába vésni, akár intézményes háttérrel. Ha mindez szigorúan irodalmi szempontok szerint történnék, és az ezzel kapcsolatos viták az „irodalmi reszpublika” belügyei maradnának, valószínűleg több történelmi érték menekülne meg a feledéstől. Ez azonban nincs így, amibe nem szabad bele-törődnünk, de szemet hunyni sem szabad fölötte.

Azt mondják, ma a posztmodern korban élünk. A posztmodernitás azonban maga is ideológia; azt hiszem, a globalizáció korának ideológiája. Mint ilyen, szemben áll mindennel, ami a preglobalizációs” korok értékvilágához tartozik. Ebből következően jóval több benne a tagadás, mint az állítás, az érték-elvetés, mint az értékteremtés. Persze lehet, hogy ezt csak a régi, a történelmi” értékek bővületében eltöltött olvasói élet mondatja velem; számomra Babits Mihály vagy Arany János még mindig időszerűbb olvasmány, mint számos kortársam művei. De az eddig történt változások logikája ébren tartja annak lehetőségét, hogy korunk holnapján, a történelmi értékek újra-válogatása, új hagyománnyá szerkesztése során a ma elfeledettnek vagy mellőzöttnek látott művek ismét a rangsor előkelőbb helyére kerülnek. Hiszen – a posztmodernitás (egyik) állításával ellentétben, a történelemnek soha sincs vége.

M Á K F E R E N C

Értékválság vagy felszabadultság?

Töprengések az elkötelezettségről

Egyetlen jó dolog történt velünk az elmúlt immár közel negyed évszázad során: hogy végre megélhettük a lelki és szellemi felszabadulásunkat. Hogy megszabadultunk az ideológiai megfelelések kényszereitől. Jó érzés egyedül maradni a vonuló falkákkal szemben, és ez ritka történelmi pillanat. Arany János és Kemény Zsigmond még nem mondhatta volna ezt ki, a nemzetek nagy századában természetes volt a közösségvállalás ethosza: a tisztességes, sorsközösséget vállaló ember előtt nem volt más lehetőség. Babits Mihály viszont már kimondta, hogy a kegyetlen valósággal szemben csak a hagyományok fegyelme képes rendet teremteni a belső tájainkon. Így jutott el a felismeréshez: csak a nemzeti klasszicitás eszméje emelheti őt ki az alantas ideológiák és a megrontó erők bűvköréből. Egyedül-maradt ember volt ő is, mint kortársai közül a legkiválóbbak valamennyien. Pedig igazából még nem is sejtette azt a rettenetet, ami e hazában az ő korát követni fogja.

Felszabadultságomat – akár az őszi lugasok csöndjébe menekült arisztokrata – én is a klasszicitás élményében vélem meglegelni. Számomra bizonyosság, hogy az értékválság, amely körülöttem fonnyasztja a tájat és a lelkeket, rajtam kívül tombol, éppen ezért nem képes kikezdeni az általam ápolt és becsült szépségeket. Ilyen volt az iskolám és a neveltetésem. Nekem a balkáni katedrák közelében a tanítóimmal és a tanáraimmal szemben kellett meglegelnem a megtartó és felemelő szellemi értékeket. És mint régen a szorgalmas inas, akkor szabadultam fel, amikor meglegeltem a saját utamat. Engem nem kötnek divatos kánonok irodalomhoz, művészethez, tájhoz és hazához. De mindenütt otthon érzem magam, ahol a magyar tájban a teremő lélek és az alkotó szellem palástjának bíbora megcsillan.

Persze bennem is folyamataiban született meg a felismerés: a kincseimet nekem magamnak kell összeszednem, ezt a munkát nem bízhatom senki másra. Az soha nem vezetett jóra – vagy csak a legkritkább esetben –, ha bizonyos érdekek és elkötelezettségek mentén valaki megkínált a maga meggyőződésével. Nota bene: igazából nem is találkoztam életemben kettőnél több őszinte „meggyőződéses” emberrel, rájuk mindig szeretettel gondolok vissza. Délvidéki kisebbségi sorsunkban – ezt látni kell – fölénk kerekedtek az idegen érdekek, amelyek az emberi kapcsolatoktól kezdve az intézményesült közéleten át mindent megmérgeztek. Délvidéki kisebbségi sorsunkban semmi és senki nem volt eredeti önmaga, mindent átrajzolt és elvarázsolt a megfelelési kényszer terhe. Ezért nehéz ma számot vetni a trianoni Délvidék történelmével és történeti valóságával. Vajon ki látta, ki láthatta a Délvidék igazi arcát? Annak felfedezésére és felismerésére egyetlen járható út létezik a számomra, amelyről az előttem szóló így beszélt: a teljes irodalmi, a teljes írott örökséget kell birtokba venni. És vele együtt persze mindazt a hagyományt, örökölhető értéket, amely méltóvá tesz bennünket az utódlásra.

Egy a Délvidék múltjával foglalkozó terjedelmesebb kronológia összeállításának szövevényes útvesztőit járom mostanában, és egyre határozottabban körvonalazódik bennem a keserű felismerés: a Bánságnak és a Bácskaságnak nincs hiteles XX. századi történetírása. Nincs olyan hitelt érdemlő társadalomtörténeti munka, amely a történeteknek megfelelően mutatná meg a délvidéki magyar ember életét, sorsát, ezernyi megpróbáltatását és kínjainak garmadát. Trianonnak öt nemzedéke próbált meg magának otthont és hazát teremteni ezen a lenti vidéken (is), de alig született olyan szépirodalmi mű vagy történeti munka, amely megmutatta volna a megmaradásért vívott iszonyatos küzdelem lényegét. Mintha minden vállalás a megnevezéssel bíbelődne: hogyan nevezze meg a másodrendűséget, a kifosztottságot, az üldöztetést és a pusztítás nyomán támadt rémületet? Klasszikus fogalmak és klasszikus helyzetek, és mégsem született – mert nem születhetett – regény, dráma, zsoltár vagy opera, netalán kolostori freskó, amely megmutatta volna a históriás helyzet lényegét. A szellemi zavarok tehát nem újkeletűek a Délvidéken, az értéktudat és az értékvédelem tiszta fogalomszerűségében – reményeim szerint – csak mostanság, négy balkáni háború szomorú következményeként van megszületőben. Most, hogy végre megtaláljuk a magunk és a közösségünk történeteit. Azokat a történeteinket, amelyekben az igazi értékeink is megmutatkoznak: a szeretet és a hűség példái, a szolgálat tiszta öröme, a helytállás méltósága.

A Délvidék valódi történetét és a történetéhez méltó irodalmát most kell megírni, amíg élnek az események elszenvetői és tanúi, amíg nem válnak legendává a történetek. (Brodarics István az igazi tanú, és nem Kanizsai Dorottya.) Még ott állnak a tájban a hiteles megszólalók. A felszabadultságnak a ritka pillanata ez, hiszen az írástudók felett már nincs hatalma a megfelelési kényszereknek, elmondhatják – elmondhatnák – hát szabadon a közösség elesetségének okait. Elmondhatnák, hogy sorainkban is akadtak olyanok, akik folyamatosan hazudtak szebb jövőt a reményvesztetteknek. Hogy születtek pomádés könyvek, mert ez volt az elvárás, és a diktátorokat ünnepelték ódáikkal a költők, mert szakadatlanul ez volt a követelmény. Életünk és sorsunk értékviszálgairól nekünk most kell beszélnünk, amikor az örvények sodrásából keressük a kiutat. A délvidéki ember sorsáról, a tanú jogán, mindenki szabadon szólhat. És ettől bizony sokan megrémültek. Akad, aki úgy véli: „Fennáll és nyitott annak a kérdése is, hogy vajon etikus-e ezekről a személyekről olyanoknak értekezniük, akik már nem élnek a Vajdaságban, és az itteni létfeltételekről már kívülállóként, de semmiképpen sem pártatlanul mondják ki ítéleteiket.”

Persze ez már csak a múlt szellemének visszhangja, mintha még mindig léteznének véleményre (és értekezésre) feljogosítottak, és valahol, lent mélyen, a megbélyegzettek közössége, a hallgatásra kényszerítettek. Mintha csak az üldözők beszélhetnének és az elüldözöttek nem. Ezzel az üzenettel szemben életem meg igazi szépségében a felszabadultságomat, amelynek világosságában egyre tisztábban látom a délvidékiségünk lényegét. A Délvidék semmivel sem pótolható része a magyar hazának, önmagában is egy régió, melyhez fogható nincs – és nem peremvidék, ahogyan tanították nekünk, amelynek végre fel kellene ismernie alsóbbrendűségét. Eposzok és balladák vidéke, színes panorámák karneválja, ahol az ember boldog sorsának beteljesítésére született. De kegyetlen hordákból is kijutott nekünk, mint ahogyan szervilitásból és szolgálkúságból is.

Bármit mondjanak is a fanyalgók, biztos vagyok benne, most jött el az ideje a valódi történeteink megírásának. Most jött el az ideje megmutatni irodalmunk, művészeti és művelődési életünk, intézményeink és egyházi valóságunk igazi történetét. Nem azt, amelyet a többségi nemzet, a hatalom szívesen hallana és olvasna – mert eddig ez történt –, hanem mindazt, ami ténylegesen megtörtént velünk: amit alkottunk, teremtettünk, pusztítottunk vagy letagadtunk. Most kell szólni az eltakart régi nagy elhatározásokról, de most kell szólni a közösség ellen elkövetett bűnökről is. Többé nincs hitele a mívelt boldogságnak, a megtévesztésnek és a mindig újrateremtett hazugságnak. Minden, ami a múltunkban érték volt, annak igazi hitelét a délvidéki ember előtt a közösség szolgálatának hófoka adja.

Nem küzdhet a történelem tanúja értékzavarral, ha a szabadság megjelenési és megnyilatkozási formáit nemzetünk klasszikus gondolkodóinak műveiben keresi és leli meg. Klasszikus értékeinket nem lehet kikezdeni. Más kérdés, hogy pontosan meghatározható érdekekből eredően becsmérhető és gúny tárgyává tehető valamennyi. De Iluska Kukorica Jancsi hűséges szerelme marad akkor is, ha valaki belső indítatásból utcalányt vél benne látni. Ennek azonban már semmi köze sincs sem Petőfihez, sem a nemzeti eposzunkhoz.